

УДК 338.43:339.13:658

Л. П. Альошкіна,

к. е. н, доцент, доцент кафедри менеджменту, Уманський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1647-0141>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.10.316

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА (ЗЕРНОВІ ТА ОЛІЙНІ КУЛЬТУРИ): СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ІМПЛІКАЦІЇ

L. Alioshkina,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management, Uman National University

DETERMINANTS OF DEMAND FORMATION FOR AGRICULTURAL PRODUCTS (CEREALS AND OILSEEDS): SYSTEMATIZATION AND MANAGERIAL IMPLICATIONS

У статті узагальнено теоретико-методичні підходи до дослідження попиту на продукцію аграрного виробництва (зернові та олійні культури) в умовах трансформації ринкового середовища. Обґрунтовано доцільність його розширеного трактування як інтегрованої економічної категорії, що формується під впливом взаємодії внутрішнього та зовнішнього (експортного) компонентів. Запропоновано систематизацію факторів і детермінант формування попиту з урахуванням їх ієрархічної структури (мікро-, мезо- та макрорівень). На основі балансового підходу здійснено аналіз структури та динаміки сукупного попиту в Україні. Результати дослідження засвідчили домінування експортного сегмента у формуванні попиту на зернові та олійні культури, його високу чутливість до логістичних та інституційних обмежень, а також наявність диференційованих моделей формування попиту залежно від виду продукції. Обґрунтовано управлінські імплікації для аграрних підприємств, спрямовані на підвищення ефективності адаптації їх діяльності до змін кон'юнктури ринку.

The article provides a theoretical and methodological substantiation of approaches to the study of demand for agricultural products, with a focus on cereals and oilseeds, under conditions of transformation of the market environment. The necessity of an extended interpretation of demand is justified, considering it as an integrated economic category formed through the interaction of domestic and export components. The study proposes a systematization of factors and determinants influencing demand formation, taking into account their hierarchical structure and levels of manifestation (micro-, meso- and macro-levels), as well as the channels of their impact on market dynamics.

Based on the application of the balance approach, an empirical analysis of the structure and dynamics of aggregate demand in Ukraine has been conducted. This approach made it possible to integrate various directions of product use into a unified analytical framework and to assess the proportions between domestic consumption and export flows.

The results of the study indicate the dominant role of the export component in shaping demand for cereals and oilseeds, as well as its high sensitivity to external shocks, particularly logistical constraints and institutional factors. At the same time, the existence of differentiated demand formation models depending on the type of agricultural product has been identified.

The managerial implications of the study are substantiated, emphasizing the need for agricultural enterprises to adapt production, marketing and investment decisions to the changing configuration of demand. Particular attention is paid to the importance of risk management, diversification of sales channels and strengthening of logistical capacities as key elements of effective demand management in the agricultural sector.

Ключові слова: сукупний попит на продукцію рослинництва, зернові та олійні культури, детермінанти формування попиту, структура та динаміка попиту, експортний компонент попиту, балансовий підхід до аналізу, управлінські імплікації.

Key words: aggregate demand for crop production, cereals and oilseed crops, determinants of demand formation, structure and dynamics of demand, export component of demand, balance approach to analysis, managerial implications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах розвитку аграрного сектору економіки України формування попиту на продукцію рослинництва, зокрема зернові та олійні культури, набуває визначального значення для забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств та їх стратегічної орієнтації. З огляду на високу експортну спрямованість зазначених видів продукції, попит формується під впливом не лише внутрішніх соціально-економічних факторів, але й зовнішніх детермінант, що відображають кон'юнктуру світових аграрних ринків, цінову волатильність, логістичні обмеження та інституційні трансформації.

Водночас у науковій літературі відсутній цілісний підхід до трактування та аналізу попиту на продукцію аграрного виробництва саме у сегменті зернових та олійних культур. Існуючі теоретичні моделі попиту переважно орієнтовані на споживчий ринок і не враховують специфіку аграрного сектору, де попит формується як сукупність різноспрямованих потоків використання продукції — продовольчого, кормового, переробного та експортного. З іншого боку, балансові підходи, що застосовуються у статистичній практиці, забезпечують опис структури використання продукції, проте не дають змоги здійснити системну ієрархізацію факторів попиту та виявити механізми їх взаємодії. Застосування балансового підходу до аналізу попиту відповідає сучасній статистичній практиці та дозволяє інтегрувати різні

напрями використання продукції у єдину аналітичну систему [5]. При цьому розширене трактування попиту як сукупності внутрішнього споживання та експорту узгоджується із сучасними підходами до аналізу відкритих економічних систем [1; 13].

Особливої актуальності набуває проблема відсутності систематизованої класифікації факторів і детермінант формування попиту на зернові та олійні культури з урахуванням їх галузевої специфіки та різних рівнів прояву (мікро-, мезо- та макрорівень). Це ускладнює не лише теоретичне осмислення процесів формування попиту, але й обмежує можливості практичного використання відповідних знань у системі управління аграрними підприємствами.

Крім того, наявний науковий інструментарій недостатньо орієнтований на врахування трансформаційних змін, що відбуваються в аграрному секторі України, зокрема посилення ролі експортного компоненту попиту на зернові та олійні культури, зростання залежності від глобальних ринків та підвищення рівня невизначеності зовнішнього середовища. У таких умовах традиційні підходи до аналізу попиту не забезпечують належного рівня аналітичної глибини та не дозволяють сформувати ефективні управлінські рішення.

Таким чином, наукова проблема полягає у необхідності розроблення цілісного теоретико-методичного підходу до дослідження попиту на продукцію аграрного виробництва (зернові та олійні культури), який би передбачав систематизацію факторів і детермінант його формування, врахування багаторівневого ха-

рактеру попиту та забезпечував можливість обґрунтування управлінських імплікацій для аграрних підприємств.

Саме невирішеність зазначених питань та їх практична значущість зумовлюють актуальність і визначають наукову проблематику даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади дослідження попиту були закладені у працях класиків економічної науки. Зокрема, Е. Енгель обґрунтував залежність структури споживчих витрат від рівня доходів, сформулювавши відповідний закон, який і донині залишається фундаментальним для аналізу споживчого попиту [4]. Подальший розвиток цих ідей здійснено у роботах Н. Working, який встановив статистичні закономірності розподілу витрат домогосподарств [3], а також R. Stone, який запропонував модель лінійних витрат, що дозволяє формалізувати структуру попиту [2].

Сучасні підходи до аналізу попиту пов'язані з розробкою A. Deaton та J. Muellbauer системи Almost Ideal Demand System, яка забезпечує можливість оцінювання еластичностей попиту та врахування взаємозв'язків між товарами [1]. Узагальнення мікроекономічних підходів до аналізу попиту також представлено у фундаментальних працях R. Pindyck та D. Rubinfeld [13]. Разом із тим, зазначені підходи орієнтовані переважно на аналіз кінцевого споживання і не враховують специфіку аграрного сектору.

У цьому контексті важливого значення набувають методологічні підходи, що використовуються у системі балансів продовольчих ресурсів, де попит розглядається як сукупність напрямів використання продукції — споживання, корм, переробка, експорт [5; 6]. Такий підхід дозволяє інтегрувати аналіз попиту у ширший економічний контекст.

Вітчизняні науковці також приділяють значну увагу проблемам розвитку аграрних ринків. Зокрема, В. Я. Месель-Веселяк підкреслює експортну орієнтацію аграрного сектору України та її вплив на структуру виробництва [10], тоді як І. В. Чехова досліджує особливості функціонування ринку олійних культур [11]. Комплексні аспекти розвитку аграрного сектору в умовах євроінтеграції розкрито у колективній монографії за редакцією Ю. О. Лупенка [12]. Водночас питання комплексного аналізу попиту та його управлінського використання потребують подальшого поглиблення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання статті полягає в узагальненні теоретико-методичних підходів до трактування попиту на продукцію аграрного виробництва (зернові та олійні культури), систематизації факторів і детермінант його формування та обґрунтуванні управлінських імплікацій для аграрних підприємств на основі комплексного аналізу структури та динаміки сукупного попиту.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність вирішення взаємопов'язаних наукових завдань. Насамперед, йдеться про уточнення економічного змісту категорії попиту на продукцію рослинництва шляхом його розгляду як інтегрованої системи, що включає внутрішній попит та експорт, що дозволяє врахувати галузеву специфіку формування попиту. Важливим завданням є також систематизація факторів і детермінант попиту з урахуванням їх ієрархічної структури та рівнів прояву, що забезпечує можливість їх подальшої операціоналізації та використання у прикладному аналізі.

Окремим напрямом дослідження є проведення емпіричного аналізу структури сукупного попиту на зернові та олійні культури в Україні на основі балансового підходу, що передбачає оцінювання співвідношення внутрішнього та зовнішнього компонентів попиту, а також виявлення їх трансформацій у динаміці. У цьому контексті важливим завданням є також дослідження ролі України у формуванні глобального попиту на відповідні види продукції, що дозволяє розширити межі аналізу та врахувати вплив зовнішнього середовища.

Завершальним етапом є обґрунтування управлінських імплікацій для аграрних підприємств, що передбачає визначення напрямів адаптації їх діяльності до структури та динаміки попиту, з урахуванням домінування експортного компоненту, диференціації моделей використання продукції та зростання ролі логістичних і ризик-факторів.

Таким чином, реалізація поставлених завдань забезпечує досягнення мети дослідження та формує підґрунтя для підвищення ефективності управління попитом на продукцію аграрного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною основою дослідження є положення теорії попиту, відповідно до яких структура споживання залежить від рівня доходів,

цінових співвідношень та уподобань споживачів. Закон Енгеля визначає зниження частки витрат на харчові продукти зі зростанням доходів, тоді як моделі Working і Stone-Geary дозволяють описувати функціональні залежності споживчих витрат. Розвитком цих підходів є модель Almost Ideal Demand System (AIDS), яка забезпечує можливість емпіричної оцінки еластичностей попиту.

Разом із тим, для підприємств аграрного сектору принципово важливим є розширене трактування попиту, яке виходить за межі вузького розуміння споживчої поведінки. Теоретичне осмислення проблематики попиту ґрунтується на еволюції наукових уявлень про закономірності споживання — від закону Енгеля та емпіричних залежностей витрат до сучасних систем попиту й концепцій еластичності, що в прикладному вимірі дає змогу інтерпретувати роль цінових факторів, доходів та структурних зрушень у формуванні попиту. Водночас для аграрного сектору (передусім ринків зернових та олійних культур) визначального значення набуває врахування інституційних і зовнішньоторговельних детермінант, зокрема торговельних обмежень, логістичної інфраструктури, валютного курсу, кон'юнктури світових цін, доступності портів і залізничних потужностей, а також місткості переробної галузі. У цьому дослідженні попит інтерпретується як сукупність напрямів використання продукції, що знаходить своє відображення у балансах продовольчих ресурсів.

Узагальнення існуючих теоретичних підходів дозволяє стверджувати, що попит на продукцію аграрного виробництва доцільно розглядати як інтегровану економічну категорію, що формується в результаті взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів. У цьому дослідженні пропонується трактувати сукупний попит як суму внутрішнього попиту та експорту:

$$D = D^{\text{вн}} + D^{\text{експ}}$$

де:

D — сукупний попит на продукцію (загальний обсяг попиту на ринку);

$D^{\text{вн}}$ — внутрішній попит (попит з боку національних споживачів і внутрішнього ринку);

$D^{\text{експ}}$ — експортний попит (попит з боку іноземних споживачів, що реалізується через експорт продукції).

При цьому, внутрішній попит включає фонд споживання, кормове використання, переробку та інші напрями використання продукції.

Застосування такого підходу відповідає методології балансів продовольчих ресурсів [5] та забезпечує можливість комплексного аналізу попиту. Систематизацію факторів формування попиту наведено у табл. 1, а узагальнену модель взаємодії факторів — на рис. 1. Управлінська цінність систематизації полягає в тому, що вона одразу пов'язує детермінанту з каналом впливу та рівнем керованості підприємством.

У межах сучасної економічної теорії та практики управління аграрними підприємствами формування попиту на продукцію аграрно-

Таблиця 1. Систематизація факторів і детермінант формування попиту на зернові та олійні (у контексті управління аграрними підприємствами)

Рівень	Група детермінант	Типові фактори	Канал впливу на попит	Управлінські важелі підприємства
Макро	Кон'юнктурні	світові ціни, курс, відсоткові ставки	$D^{\text{експ}}$ (через експортні ціни та паритети)	хеджування/форварди, валютна політика контрактів
Макро	Інституційні	торгові обмеження, стандарти, митна політика	$D^{\text{експ}}$	комплаєнс, сертифікація, диверсифікація ринків
Мезо	Ринкові	конкуренція, місткість переробки, інфраструктура	$D^{\text{вн}}$ і $D^{\text{експ}}$ (частково)	вибір каналу збуту, вертикальні угоди
Мікро	Продуктові	якість, вологість, клас, простежуваність	$D^{\text{вн}}$ і $D^{\text{експ}}$ (через премії/дисконти)	системи якості, доробка, зберігання
Мікро	Логістичні	елеватори, ритмічність відвантажень	$D^{\text{вн}}$ і $D^{\text{експ}}$	інвестиції в зберігання, маршрутизація
Мікро	Контрактні	форма контракту, ризик-розподіл	$D^{\text{вн}}$ і $D^{\text{експ}}$	портфель контрактів, КРІ виконання

Джерело: розроблено автором на основі [1—6; 10—12].

го виробництва доцільно розглядати кризь при-
зму системного підходу, що передбачає іден-
тифікацію та структурування ключових детер-
мінант за їх функціональною природою та ха-
рактером впливу на ринкову кон'юнктуру. Та-
кий підхід забезпечує можливість комплексно-
го аналізу чинників попиту та підвищує обгрун-
тованість управлінських рішень.

Провідну роль у формуванні попиту відігра-
ють цінові детермінанти, які відображають
вплив рівня та співвідношення цін на аграрну
продукцію, зокрема співвідношення внутрішніх
і світових цін як орієнтирів ринкової поведін-
ки суб'єктів господарювання. Важливими скла-
довими цієї групи є транспортні витрати, що
формують кінцеву ціну реалізації, а також си-
стема премій і дисконтів, обумовлених якісни-
ми характеристиками продукції та умовами по-
ставок.

Не менш значущими є дохідні та структурні
детермінанти, які визначаються рівнем платос-
проможності домогосподарств і трансформа-
ціями у структурі споживання продовольства.
У цьому контексті особливого значення набу-
ває розвиток тваринництва як ключового дже-
рела формування попиту на кормові ресурси,
що безпосередньо впливає на обсяги споживан-
ня зернових та олійних культур.

Інституційні та ринкові детермінанти фор-
муються під впливом регуляторного середо-
вища та особливостей функціонування ринко-
вих інститутів. До них належать інструменти

державної торговельної політики, система
стандартів і технічних регламентів, а також
ступінь концентрації ринку та рівень ринко-
вої влади основних учасників, зокрема трей-
дерів і переробних підприємств, що опосеред-
ковують доступ виробників до кінцевих спо-
живачів.

Виробничо-логістичні чинники відобража-
ють інфраструктурні та організаційні обмежен-
ня і можливості формування попиту, включа-
ючи забезпеченість елеваторними потужностями,
доступ до портової інфраструктури, сезон-
ний характер виробництва та реалізації про-
дукції, а також динаміку формування товарних
запасів.

Водночас технологічні детермінанти по-
в'язані з інноваційним розвитком галузі, зок-
рема поглибленням переробки сировини, роз-
ширенням використання аграрної продукції
у біоенергетиці, підвищенням стандартів
якості та впровадженням систем простежу-
ваності, що формують додаткові конкурентні
переваги на внутрішньому та зовнішньому
ринках.

Таким чином, запропонована систематиза-
ція детермінант дозволяє інтегрувати різносп-
рямовані фактори у єдину аналітичну модель
формування попиту. Узагальнена логіка їх гру-
пування в розрізі каналів формування внутрі-
шнього та експортного попиту ($D^{вн}$ і $D^{експ}$)
представлена на рис. 1 та відображає авторсь-
кий підхід до структуризації факторів впливу.

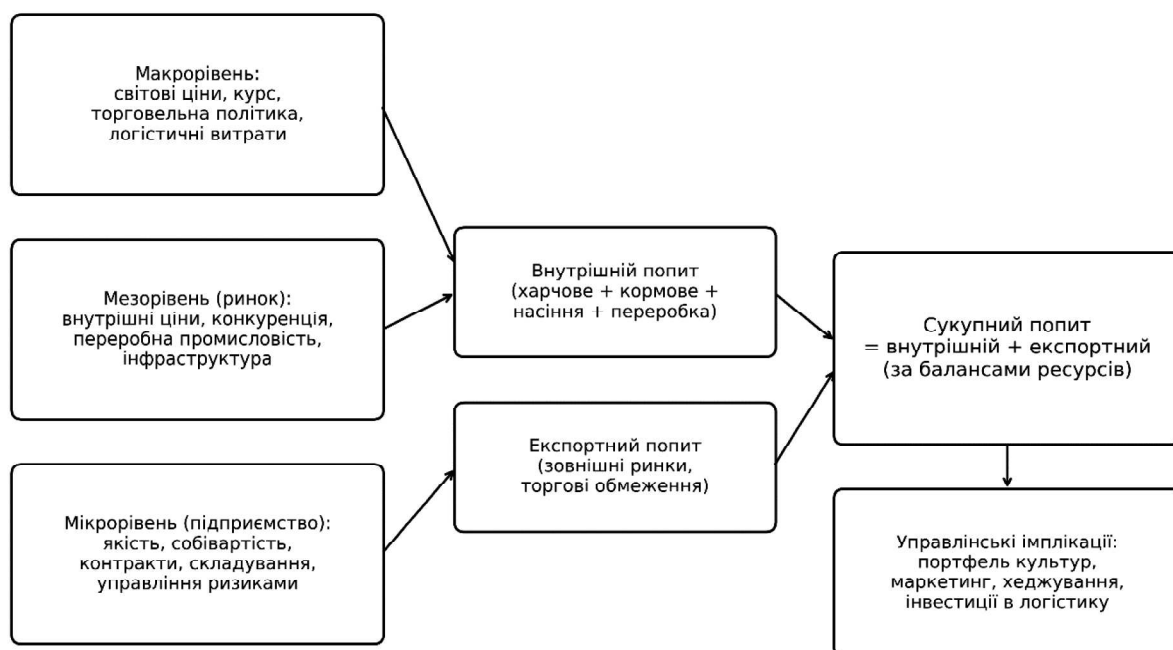

Рис. 1. Логіка формування сукупного попиту на продукцію аграрного виробництва та канали управлінського впливу

Джерело: розроблено автором на основі [1-6; 10-12].

Перехід від теоретичних положень до емпіричного аналізу передбачає дослідження структури попиту на основі балансових даних. Як свідчать дані табл. 3, упродовж 2005—2021 рр. відбулося суттєве зростання ролі експорту у формуванні попиту на зернові культури.

Частка експорту зросла з 33,1% до 72,2%, що підтверджує трансформацію ринку у напрямі експортної орієнтації, на що також звертає увагу В. Я. Месель-Веселяк [10]. Водночас внутрішній попит характеризується відносною стабільністю, що узгоджується з положеннями закону Енгеля [4].

Актуалізація даних до 2024 р. (табл. 2) свідчить, що у 2022 р. відбулося скорочення експортного попиту внаслідок логістичних обмежень, однак у 2023—2024 рр. спостерігається його поступове відновлення, що підтверджує адаптивність аграрного сектору.

Як свідчать дані табл. 3, упродовж 2005—2021 рр. спостерігалася стійка тенденція до зростання ролі експортного компонента у структурі попиту на зернові культури, що узгоджується із загальними тенденціями розвитку аграрного сектору України [10]. Водночас у 2022 р. відбулося суттєве порушення сформованих пропорцій, що зумовлено впливом зовнішніх факторів та обмеженням логістичних можливостей.

У 2023—2024 рр. спостерігається поступове відновлення експортної орієнтації ринку, однак її параметри залишаються нижчими порівняно з докризовими значеннями. Це свідчить про трансформацію структури попиту та підвищення ролі внутрішніх каналів використання продукції.

Таким чином, результати аналізу підтверджують визначальну роль зовнішнього попиту у формуванні ринку зернових культур та необхідність його врахування у процесі управління діяльністю аграрних підприємств.

Наступним етапом аналізу є дослідження попиту на продукцію переробки, зокрема олію. Як видно з табл. 3, структура попиту характеризується домінуванням експортного компонента, частка якого у 2021 р. становила 89,9%.

Як видно з табл. 3, попит на олію в Україні має виражений експортно-орієнтований характер, що проявляється у стабільно високій частці експорту, яка упродовж досліджуваного періоду перевищує 85%. Це свідчить про глибоку інтеграцію відповідного сегмента аграрного виробництва у світовий ринок.

Водночас у 2022 р. відбулося суттєве порушення сформованої структури попиту, що проявилось у зниженні обсягів експорту та зростанні внутрішнього попиту. Така динаміка зумовлена обмеженням логістичних можливостей та ускладненням доступу до зовнішніх ринків.

У 2023—2024 рр. спостерігається відновлення експортної орієнтації ринку, що підтверджує його адаптивність до зовнішніх шоків. Разом із тим, збереження дещо підвищеного рівня внутрішнього попиту порівняно з докризовим періодом свідчить про певні структурні зрушення у системі формування попиту.

Це означає, що формування попиту на даний вид продукції значною мірою визначається зовнішніми факторами, такими як світові ціни, міжнародна конкуренція та логістичні можливості, що узгоджується із сучасними підходами до аналізу попиту [1].

Таблиця 2. Структура сукупного попиту на зернові та зернобобові культури в Україні (2005—2024 рр.)

Показник	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024
Валові ресурси, млн т	56,4	63,5	60,1	75,1	83,7	72,0	82,0	85,0
Експорт, млн т	18,7	29,4	38,1	57,9	51,6	38,0	49,0	52,0
Частка експорту, %	33,1	46,3	63,4	77,1	72,2	52,8	59,8	61,2
Внутрішній попит, млн т	37,7	34,1	22,0	17,2	23,3	34,0	33,0	33,0
у т.ч. корм	15,2	13,1	10,8	10,5	12,1	11,5	11,0	11,0
фонд споживання	6,8	6,6	5,8	5,5	5,4	5,3	5,2	5,2
переробка	8,9	9,2	4,6	3,8	4,5	6,0	6,5	6,8

Джерело: розраховано автором за даними Державна служба статистики України.

Таблиця 3. Структура сукупного попиту на олію (переважно соняшникову) в Україні (2005—2024 рр.)

Показник	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024
Виробництво, млн т	2,1	3,5	4,3	6,4	7,0	5,8	6,6	7,1
Експорт, млн т	1,5	3,0	3,9	6,1	6,3	4,6	5,8	6,2
Частка експорту, %	71,4	85,7	90,7	95,3	89,9	79,3	87,9	87,3
Внутрішній попит, млн т	0,6	0,5	0,4	0,3	0,7	1,2	0,8	0,9

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 4. Структура використання олійних культур в Україні (2021–2024 рр.)

Культура	Показник	2021	2022	2023	2024
Соняшник	Переробка, %	97,5	92,0	95,0	96,0
	Експорт насіння, %	2,5	8,0	5,0	4,0
Ріпак	Переробка, %	10,0	15,0	12,0	10,0
	Експорт, %	86,0	80,0	83,0	85,0
Соя	Переробка, %	55,0	50,0	52,0	54,0
	Експорт, %	42,0	45,0	44,0	43,0

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 5. Позиції України на світовому ринку зернових та олійних культур (2021–2024 рр.)

Показник	2021	2022	2023	2024
ЗЕРНОВІ КУЛЬТУРИ				
Експорт України, млн т	51,6	38,0	49,0	52,0
Світовий експорт, млн т	480	470	490	500
Частка України, %	10,8	8,1	10,0	10,4
Місце у світі	3	4	3	3
СОНЯШНИКОВА ОЛІЯ				
Експорт України, млн т	6,3	4,6	5,8	6,2
Світовий експорт, млн т	13,5	13,0	13,5	14,0
Частка України, %	46,7	35,4	43,0	44,3
Місце у світі	1	1	1	1
РІПАК				
Експорт України, млн т	2,7	3,1	3,5	3,6
Світовий експорт, млн т	18,5	19,0	20,0	20,5
Частка України, %	14,6	16,3	17,5	17,6
Місце у світі	3	3	2	2
СОЯ				
Експорт України, млн т	1,5	1,3	1,8	2,0
Світовий експорт, млн т	165	170	175	180
Частка України, %	0,9	0,8	1,0	1,1
Місце у світі	8	9	8	8

Джерело: розраховано автором за даними FAO, USDA, OECD-FAO та World Bank.

Аналіз структури використання олійних культур (табл. 4) дозволяє виявити суттєві відмінності у моделях формування попиту залежно від виду культури. Зокрема, соняшник переважно використовується для внутрішньої переробки, тоді як ріпак орієнтований на експорт, а соя має змішану модель використання.

Як свідчать дані табл. 4, структура використання олійних культур в Україні характеризується суттєвою диференціацією залежно від виду культури. Зокрема, для соняшнику домінуючою є модель внутрішньої переробки, що забезпечує формування значних обсягів експорту продукції з вищою доданою вартістю. Водночас ріпак має чітко виражену експортну орієнтацію, тоді як соя займає проміжне положення, поєднуючи внутрішню переробку та експорт.

Важливим аспектом дослідження є оцінка позицій України у формуванні світового попиту на продукцію аграрного виробництва. Як свідчать дані табл. 5, Україна посідає провідні позиції на світових ринках зернових та олійних культур.

Як свідчать дані табл. 5, Україна займає вагомі позиції на світових ринках зернових та олійних культур, що підтверджується даними міжнародних організацій [7; 8; 9]. Зокрема, частка України у світовому експорті зернових ста-

новить близько 10%, тоді як на ринку соняшникової олії перевищує 40%, що свідчить про її системоутворюючу роль у формуванні глобальної кон'юнктури. Аналогічні оцінки наводяться у аналітичних звітах Світового банку [14].

Таким чином, результати аналізу підтверджують, що попит на продукцію аграрного виробництва формується не лише під впливом внутрішніх факторів, але й визначається позиціями країни на світовому ринку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Узагальнення результатів теоретичного та емпіричного аналізу дає підстави стверджувати, що формування попиту на продукцію рослинництва в Україні має виразно експортно-орієнтований характер, при цьому його структура є чутливою до зовнішніх шоків і водночас відзначається відносною стійкістю базових пропорцій у середньостроковій перспективі. За таких умов попит виступає не лише ринковим сигналом, а й ключовим чинником, що визначає параметри виробничої, збутової та інвестиційної поведінки аграрних підприємств. Це зумовлює необхідність формування системних управлінських рішень, орієнтованих на узгодження

внутрішніх можливостей підприємств із конфігурацією внутрішнього та зовнішнього попиту.

По-перше, домінування експортного компоненту попиту обумовлює необхідність орієнтації аграрних підприємств на зовнішні ринки та врахування глобальної кон'юнктури [9]. Водночас зростання ролі логістичних факторів у формуванні попиту, особливо у кризові періоди, підтверджується сучасними аналітичними дослідженнями [14; 15]. Для підприємств це означає необхідність системного моніторингу світової кон'юнктури, диверсифікації географії експорту та формування портфеля контрактів різної тривалості з метою зниження залежності від короткострокових цінових коливань. Водночас результати аналізу свідчать, що Україна займає суттєві позиції на світових ринках, що відкриває можливості для активнішого використання інструментів позиціонування та формування довгострокових торговельних відносин.

По-друге, встановлена у дослідженні диференціація моделей формування попиту на окремі види продукції обумовлює необхідність їх урахування у виробничому плануванні. Зокрема, для соняшнику доцільним є збереження та розвиток орієнтації на внутрішню переробку з метою максимізації доданої вартості, тоді як для ріпаку більш ефективною є стратегія експортоорієнтованого виробництва. Соя, як культура зі змішаною моделлю попиту, потребує гнучкого підходу, що передбачає можливість оперативного перерозподілу потоків між внутрішнім та зовнішнім ринками залежно від кон'юнктури. Таким чином, оптимізація структури посівів має здійснюватися не лише з урахуванням агротехнологічних факторів, але й на основі аналізу структури попиту.

По-третє, результати аналізу динаміки попиту у 2022—2024 рр. свідчать про високу чутливість аграрного сектору до логістичних обмежень. У зв'язку з цим суттєво зростає роль логістичної складової в системі управління підприємствами. Інвестування у зберігання, транспортування та альтернативні канали експорту, а також участь у кооперативних логістичних структурах набувають стратегічного значення. Ефективність управління попитом у таких умовах значною мірою визначається здатністю підприємства забезпечити фізичну доступність ринків збуту.

По-четверте, зростання ролі зовнішніх детермінант попиту актуалізує необхідність впровадження інструментів управління ризиками. Волатильність світових цін, валютні коливання та інституційні обмеження потребують використання механізмів хеджування, страхування та диверсифікації виробництва. У цьому контексті управління попитом трансформується

ся у складову системи стратегічного ризик-менеджменту підприємства.

По-п'яте, встановлена відносна стабільність внутрішнього попиту свідчить про обмежені можливості його екстенсивного розширення, що зумовлює необхідність підвищення ефективності використання продукції у внутрішніх ланцюгах створення вартості. Це передбачає розвиток переробки, підвищення глибини переробки сировини та формування інтегрованих виробничо-збутових структур, що дозволяють акумулювати додану вартість на рівні підприємства.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ефективне управління попитом на продукцію аграрного виробництва потребує переходу до системного підходу, який передбачає інтеграцію аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, урахування галузевої специфіки окремих видів продукції та орієнтацію на довгострокову стабільність функціонування підприємств. Саме така логіка управління дозволяє забезпечити узгодженість виробничих рішень із параметрами ринкового середовища та підвищити адаптивність аграрних підприємств до умов невизначеності.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні підходу до систематизації детермінант формування попиту на зернові та олійні культури з урахуванням взаємодії внутрішнього й експортного компонентів та їх управлінської інтерпретації для аграрних підприємств.

Література:

1. Deaton A., Muellbauer J. Economics and Consumer Behavior. Cambridge: Cambridge University Press, 1980. 450 p.
2. Stone R. Linear expenditure systems and demand analysis: an application to the pattern of British demand. The Economic Journal. 1954. Vol. 64. No. 255. P. 511—527.
3. Working H. Statistical laws of family expenditure. Journal of the American Statistical Association. 1943. Vol. 38. No. 221. P. 43—56.
4. Engel E. Die Productions- und Consumtionsverhältnisse des Königreichs Sachsen. Zeitschrift des Statistischen Bureaus des Königlich Sachsischen Ministeriums des Innern. 1857. No. 8—9.
5. Державна служба статистики України. Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України: статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2022. 120 с.
6. Державна служба статистики України. Рослинництво України: статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2022. 180 с.
7. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAOSTAT database. URL: <https://www.fao.org/faostat/> (дата звернення: 27.04.2026).

8. United States Department of Agriculture. Production, Supply and Distribution Database. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/> (дата звернення: 27.04.2026).

9. OECD, FAO. OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-2032. Paris: OECD Publishing, 2023. 337 p.

10. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2021. № 3. С. 6—15.

11. Чехова І. В. Ринок олійних культур в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка АПК. 2020. № 5. С. 56—64.

12. Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. та ін. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції: монографія. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2019. 320 с.

13. Pindyck R. S., Rubinfeld D. L. Microeconomics. 8th ed. Boston: Pearson, 2013. 742 p.

14. World Bank. Commodity Markets Outlook. URL: <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets> (дата звернення: 27.04.2026).

15. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Аналітичні матеріали щодо розвитку аграрного сектору. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 27.04.2026).

References:

1. Deaton, A. and Muellbauer, J. (1980), Economics and Consumer Behavior, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

2. Stone, R. (1954), "Linear expenditure systems and demand analysis: an application to the pattern of British demand", The Economic Journal, vol. 64, no. 255, pp. 511—527.

3. Working, H. (1943), "Statistical laws of family expenditure", Journal of the American Statistical Association, vol. 38, no. 221, pp. 43—56.

4. Engel, E. (1857), "Die Productions- und Consumtionsverhältnisse des Königreichs Sachsen", Zeitschrift des Statistischen Bureaus des Königlich Sachsischen Ministeriums des Innern, no. 8—9.

5. State Statistics Service of Ukraine (2022), Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselennia Ukrainy: statystychnyj zbirnyk [Balances and consumption of basic food products of the population of Ukraine: statistical yearbook], Derzhstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2022), Roslynnytstvo Ukrainy: statystychnyj zbirnyk [Crop production of Ukraine: statistical yearbook], Derzhstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2024), "FAOSTAT database", available at: <https://www.fao.org/faostat/> (Accessed 27 April 2026).

8. United States Department of Agriculture (2024), "Production, Supply and Distribution Database", available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/> (Accessed 27 April 2026).

9. OECD and FAO (2023), OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-2032, OECD Publishing, Paris, France.

10. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2021), "Development of the agricultural sector of the economy of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 6—15.

11. Chekhova, I.V. (2020), "The market of oil crops in Ukraine: current state and development prospects", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 56—64.

12. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., and Fedorov, M.M. (2019), Rozvytok aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: monohrafiia [Development of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of European integration], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

13. Pindyck, R.S. and Rubinfeld, D.L. (2013), Microeconomics, 8th ed., Pearson, Boston, USA.

14. World Bank (2024), "Commodity Markets Outlook", available at: <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets> (Accessed 27 April 2026).

15. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Analytical materials on the development of the agricultural sector", available at: <https://minagro.gov.ua> (Accessed 27 April 2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 04.05.26

Прорецензовано / Revised: 12.05.26

Дата публікації / Published: 21.05.26

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663